

a fejezetek felosztása, a gyakori részösszefoglalások beiktatása, a főbb fogalmak pontos megvilágítása, az olvasó dolgát nagyban megkönnyítő, de sok munkával járó, igényesen összeállított tárgy- és névmutató, a 80 táblázat, 25 ábra, 17 kép, amelyek a kötetnek sajátos varázst kölcsönöznek. Egészében véve, VARGA JÓZSEFNÉ könyvével nemcsak Győr, hanem a magyar névtan is gazdagabb lett.

TRUNKI PÉTER

**A NYELVFÖLDRAJZTÓL A NÉVFÖLDRAJZIG II.
CSALÁDNÉV – HELYNÉV – KISEBBSÉGEK
A 2011. NOVEMBER 5-I GYŐRI TANÁCSKOZÁS ELŐADÁSAI
Szerkesztette: VÖRÖS FERENC
Savaria University Press, Szombathely, 2011. 153 lap**

A szerkesztői előszóban ugyan az olvasható, hogy „a győri konferencián elhangzott előadások zöme” a helynevekről szól, illetőleg hogy az előadók „egyes magyarországi és határainkon túl élő kisebbségek családnévállományát állították középpontba” (11), de voltaképpen és természetesen csak olyan helynevekről van szó, amelyek családnévvel függenek össze. Emellett a két nagy magyar (mai és 18. századi) és a német családnévát-laszba való bepillantás (példák, statisztikák, térképvázlatok) volt a konferencia másik és igencsak jelentős eseménye.

A számunkra későn – de nem megkésve – rendelkezésre bocsátott hivatalos mai és 18. századi állami összeírások kiválóan alkalmasak a névföldrajzi vizsgálatokra, sőt – de ezt már én teszem hozzá – az egyazon időben felvett névadatok alapján a névtani dialektológiai, más műszóval az onomatodialektológiai, ismét más, de az előzőnél magyarosabb, ám kevésbé korrekt műszóval a névdialektológiai vizsgálatokra is (tartalmát I. ÖRDÖG FERENC: Személyneveink onomato-dialektológiai vizsgálatáról. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Bp., 1991: 488; félreértve I. HAJDÚ MIHÁLY: Előszó. In: VÖRÖS FERENC szerk., a Nyelvföldrajztól a névföldrajzig. MNyTK. 234. sz. Bp.–Szombathely, 2010: 10). Talán mondanom sem kell, magam is azok közé tartoztam, akik szinte irigykedve vették kézbe a Zágrábban 1976-ban megjelent „Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske” (LPH.) hatalmas családnévszótárt, amely a népszámlálás anyagára épül; már csak azért is, mert úgy gondoltuk, legközelebbi népszámlálásunkkor mi is elvárhatjuk az államigazgatástól a horvátokéhoz hasonló támogatást. Tévedtünk. Nekünk a rendszerváltoztatás után több mint két évtizedig kellett várnunk a hivatal segítségére. A késedelemből azonban jelentős előny is származott: a teljes magyarországi családnévállományt nagy-nagy utánjárással, több akadályt leküzdve sikerült VÖRÖS FERENCnek megszereznie a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalától. Erről több cikkében is szólt, s az adatkezelés és -feldolgozás biztosításának a küzdelmeiről előadásának bevezetésében részletesebben is ír (13–4). Az itt közölt térképlapok és statisztikák természetesen reprezentatív jellegűek, amelyekből többek között az is kiviláglik, hogy a modern technika, az informatika segítségével mi mindenre használható ez a hatalmas anyag.

FÜLÖP LÁSZLÓ magyar–szlovén nyelvi kapcsolatokról szóló tanulmányának (45–54) alapos társadalomtörténeti bevezetőjében megemlíttette a szlovének evangélikus liturgiáját és Bibliáját, amelyhez csak annyit fűznék hozzá, hogy a máig használt Újszövetséget Kuzmics István fordította vend nyelvre, és első kiadását Halléban jelentette meg 1771-ben. A Vas megyei Vendvidékről vallásuk miatt elüldözött, korábban Somogy, ma Zala megyei Liszót a vendek alapították 1718-ban. Elsőként érkezett ide *Bognár Mihály, Rapossa Balázs* és *Schmolcz Márton*, majd rá egy évre 14 család követte őket, „köztük a *Zakócs*, a *Szmodics* és a *Loncsák* családok” (I. PAYR SÁNDOR: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. 1. Sopron, 1924: 477; továbbá: SMIDÉLIUSZNÉ DROBINA ERZSÉBET szerk., Vázlatok a surdi ágostai evangélikus gyülekezet történelméből. Surd, 1997). Anyakönyveik tanulmányozása a rekatolizált vendvikékiek mellett bizonyára több becses névadatot tartalmaz, érdemes lenne utánajárni. A szerző névföldrajzi vizsgálatai figyelemreméltók; sajnálatos, hogy térképvázlatai nehezen olvashatók. Zavaró, hogy az ábrákat nem 1-es, hanem 7-es számmal kezdi, az aláírások azonban eligazítják az olvasót.

GERSTNER KÁROLY is településtörténeti bevezetéssel kezdi dolgozatát (Személynevek a hazai német földrajzi nevekben; 55–61). Témaválasztását meglehetősen nagy anyaggyűjtésnek kellett megelőznie, átvizsgálva azokat a vastag köteteket (Baranya, Komárom, Tolna, Vas és Veszprém megye földrajzi nevei), amelyekben német nyelvi adatok várhatóak a települések belterületén: közterületek, épületek, emlékhelyek. A kapcsolódó nevek alapján – ti. a kutatópontok kiválasztása reprezentatív – átfogó képet kapunk németjeink névadási módjairól, a névadás nyelvi eszközeiről, és óhatatlanul felvetődik a magyar–német, illetőleg a német–magyar kontrasztív névvizsgálat még mindig kiaknázatlan lehetősége – nem csak a személynévi alapú helynevek vonatkozásában.

FARKAS TAMÁS és SLÍZ MARIANN kimerítő, mintául és magas mércéül szolgáló, sok-sok példát tartalmazó, még a névváltoztatásokra is tekintettel levő tanulmányt írt a magyarországi német népcsoportra utaló *Német, Szász, Bajor, Sváb* nevek vizsgálatáról (63–78). Természetesen kirekesztik az idegen ajkon keletkezett *Germán* és *Frank*, továbbá a magyar, de ritka *Porosz, Osztrák* családneveket. „A vizsgált szavak közszói előfordulásai és idegen nyelvi megfelelői” kapcsán arról írnak, hogy az egyes latin közszavakból (*Germán* ’édestestvér’, ’német’) alakultak „a hivatalos írásbeliség” termékeinek tekinthetők, „azonban (többnyire) nem váltak családnévvé” (65). Lábjegyzetben említik a „Zala megye népességösszeírásai...”-nak *Bavarus* adatát, amely szerintük további kérdéseket vethet fel. Természetesen nekem is szemet szúrt ez az egyedi alak, magam a *Bajor* ~ *Pajor* latin alakját látom benne (I. MIZSER *Noszticzius* adatát e kötet 137. lapján), de azt sem lehet kizárni, hogy a keszthelyi összeírásban előforduló, ma Nagykanizsán közismert *Bagarus* név elírása. *Bagarušić* alakban az LPH. is közli.

FÁBIÁN ZSUZSANNA ismét a magyar névtanosok számára lényegében véve ismeretlen területre kalauzolja olvasóit „Olasz családnevek Magyarországon” című dolgozatával (79–94). Az 1. alfejezetben megjelöli, milyen kritériumok alapján lehet, illetőleg kell tisztázni a magyar nyelvben fellelhető olasz eredetű neveket. A legalapvetőbb szempont természetesen az, hogy mi adtuk-e a családnévet vagy az olaszok. Ennek megválaszolása azért nem egyszerű, mert a hazánkba került olaszok egy részének a neve annyira hozzáidomult a különböző hangtani, néha alaktani változások során a magyarhoz, hogy csak hosszas családtörténeti kutatással deríthető ki az olasz eredet. Ezt a szempontot azért is kívánatos, sőt szükséges szem előtt tartani, mert egy-egy név többféleképpen is kialakulhatott. Ezért kellett átvizsgálnia KÁZMÉR MIKLÓS nagy művét, a „Régi magyar családnevek

szótára”-t, amelynek idevágó adatai a névhomonímiára derítettek fényt (*Doró, Ambrózi*). Tanulságos számunkra „A meghonosodás nyelvi jelei” című fejezet is (90), amelynek segítségével gyűjteményeinkben megnyugtató módon el tudjuk különíteni az idegen neveket a magyaroktól. A záró fejezetben (Magyar nevek az olaszban) a szerző újabb lehetőséget villant fel a komparatív családnévkutatás témájából.

N. FODOR JÁNOS „Név és etnikum összefüggésének nyelvföldrajzi vonatkozásai a Történeti Magyar Családnévátlasz példaanyagában” (95–108) című tanulmánya kapcsán nem kívánom megismételni, amit VÖRÖS FERENC tanulmányáról írtam. Kiváló ötletnek tartom a szerző kezdeményezését is, azt tudniillik, hogy az első (az 1715. évi), török utáni országos összeírást sikerült elérnie és a kutatás szolgálatába állítania. Ennek, akárcsak a mai adatbázisnak a lehetőségeit, ma még talán be sem tudjuk látni. A TMCsA. adatbázisának tartalmáról a 2. fejezetben olvashatunk (96–9). A forrás a Magyar Országos Levéltár és az Arcanum Digitéka Kft. Kiadványa, és digitálisan kereshető formában áll a felhasználók rendelkezésére. Szakmai körökben köztudott, hogy sok hiányossága miatt 1720-ban megismételték az összeírást, de ebben elhagyták a nincstelen zselléreket és az özvegyeket, következésképpen kevésbé érvényesíthető a névszociológiai szempont. A szerző nagy ívű dolgozatában részletesen ír a név és etnikum összefüggésének problematikájáról, a névélettani vizsgálatok lehetőségeiről stb.; mindezeket térképvázlatok és statisztikák szemléltetik.

BENŐ ATTILA a román eredetű családnéveket a nyelvterület keleti régiójában (109–16) hat szempont szerint tipologizálja: eredet, meghonosodottság, alakváltozatok, gyakoriság, régiség, motiváltság. A magyar nyelv részének tekinthetők nemcsak a román, hanem a német, szláv stb. nevek is. Valamiképpen az egyértelműség, a félre nem értés végett meg kellene különböztetnünk az effajta neveket az idegen közszóból vagy tulajdonnévből keletkezett magyar nevektől. Elmagyarosodott román nevekről nem beszélhetünk, talán helyesebb lenne nem a magyar nyelv, hanem a magyar nyelvhasználat részének tekinteni őket. Ez a műszóféle ugyanis nemcsak a magyar eredetű nevektől, hanem az esetlegesen használt idegen nevektől is elkülönítené őket. Más nyelvből a románba került tulajdonnevek idegen nem térnek ki a nyelvi eredet kérdésére, s így minősítésük csak az átadó nyelvre vonatkozna, még a visszakölcsönzés esetében is. A gazdag adatolású tanulmányba a szerző minden gondját belefoglalta, s ezeket világos és áttekinthető fejezetekbe rendezte.

B. FODOR KATALIN tanulmányának címe (Moldvai családnévek; 117–26) talán pontosabb lett volna, ha a szerző szerepeltette volna benne a „magyar” szót, különösen mert elsősorban a bákói névanyagra építette kitűnő tanulmányát. Ez a megszorítás ugyan sajnálatos, de ténykérdés, ahogy a bevezetőből is kitűnik. Ebből az is megtudható, hogy „a románság magyar eredetű neveivel [...] nagyon kevesen foglalkoztak” (118), következésképpen időszerű volt a témaválasztás. Szerencsés első helyen szerepeltetni az ortográfiai sajátosságokat, ugyanis ezek tisztázása, leírása nélkül a román környezetben élő magyar nevek tipologizálása meg sem érthető, alapos névtani vizsgálatuk el sem végezhető. A szerző forrásában levő magyar nevek a románul nem tudó magyar ember számára csak részben olvashatók. FODOR KATALIN a helyesírási jellemzőket világos kategóriákba sorolja; ezekhez persze le kellett hántania róluk a román, sok esetben a románosítás jegyeit. Névtani vizsgálatuk alapja a név keletkezésének a motivációja. Itt is találkozunk egy-két esetben formáns nélküli helynévvel mint családnévvel (*Temes ~ Timis*), de nem ez a jellemző, mint ahogy a helynévi alapú *-i* képzős családnévek is kevés számban vannak

képviselve, akárcsak a székely névadásban. Tanulságos a bákói névanyag kiegészítése céljából összegyűjtött déli csángó Klézse neveinek a számbavétele is (123).

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ dolgozata – ahogy a címben, illetőleg az alcímben is jelzi – a német családnevek helynevekre utaló csoportját tárgyalja (129–32), de előbb még a német családnévanyag osztályozásáról szól (127–8). Közbeiktatja a „Német Családnévatlasz” munkálatairól szóló fejezetet. Mindegyik fejezet több új ismeretet tartalmaz számunkra, elrendezésük viszont nem a legszerencsésebb.

MIZSER LAJOS – amint előadásának címében is olvasható – kutatóterületének helynévre utaló családneveivel foglalkozik (135–9). Alakulásmódjuk szerint nemcsak a magyar, hanem az idegen (német, szlovák stb.) ajkon keletkezett neveket is tárgyalja. A formáns nélküli helynévből keletkezett magyar családnevekről megállapítja, hogy kevésbé jellemzőek, noha kutatóterületén 30-at talált (pl. *Falucska, Lucska, Matoics, Csopak, Dőr*). Ez igaz is, de magam ezt a mennyiséget a mai családnévanyagban egyáltalán nem tartom kevésnek. Az efféle nevekről tudjuk, hogy ellenálltak az *-i* képző analógiás hatásának, azaz nem olvadtak be az *-i* képzősek közé: megőrzött régiségek. A helynevek jelentős része a szerző kutatóterületének településeire utal, de Magyarországnak minden megyéjéből van helynévi alapú adata, „csak a horvátországi Lika-Krbava és Zágráb megye képez kivételt” (135). Ez figyelemreméltó, mivel a 18. századi zalai névadataim Északkelet-Magyarországra (*Zöderdő*, CSÁNKI 1: 315. *Zölderdő* a.), sőt a Partiumba (*Szalár*, CSÁNKI 1: 599. *Szalárd* a.) lokalizálható településekre is átnyúlnak. A szerző a magyar *-i* képzővel alakult családnevek között adatolja a két vagy több motivációjú neveket is, ahogyan eddigi tanulmányaiban is következetesen tette; ezt csak helyeselni lehet.

HOMOKNÉ UHRIN ERZSÉBET, TUSKA TÜNDE és MIROSLAV KAZÍK „Adalékok a szlovák nevek kutatásához” (141–7) című tanulmányának bevezetéséből megtudjuk annak a kutatóprogramnak a célját, amelynek keretében készült dolgozatuk. A szerzők a hivatalos, írásbeli nevek mellett Sári informális, tehát szóbeli névrendszerét dolgozták fel helyszíni gyűjtés alapján. A szóbeli nevek egyes esetben háznevekké is váltak, akárcsak néhány német telepes falunkban. Névélettani vizsgálataikat részletes, jól áttekinthető típusokba sorolták (143). A komplex névvizsgálat kiterjed a névhangulatra, a név szerkezetére, sőt a név öröklődésére is. Több értékes megjegyzést tesznek, így például hogy a „házak megnevezései helymeghatározó értelemben *U* előjárós szerkezetben tbsz. birtokos esetben szerepelnek (*U Belákov*), irányt megjelölő értelemben pedig tbsz. részeshatározós esetben (*Belákom*), mindkét eset hímnemben található” (143). Nem meglepő, de fontos megállapításuk, hogy az általuk rendszerezett szóbeli nevek ismerete egyenesen arányos a szlovák nyelv ismeretével.

A kötetben megjelent 11 tanulmány fő témája tehát a már kialakult és öröklődő családnév, akárcsak a még alcímet nem viselő hasonló kötetnek (MNyTK. 234. Bp., 2010). A szerkesztő bölcsen tette, hogy ezen belül nem jelölt meg résztémákat, illetőleg hogy ezen kívül nem várt más névtani témájú előadásokat. A nemzetiségi családnévhasználatot tárgyaló cikkek között szívesen olvastam volna a Horvátországban élő magyarság, illetőleg a Magyarországon élő horvátság családneveiről szóló dolgozatot is.

ÖRDÖG FERENC